

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

אוניברסיטת בר-אילן

דף שבו עי

פרשת ויחי, תשע"ו
מספר 1150בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

המשמעות הסמלית של קורות יעקב ויוסף רפאל שוח"ט

פרשת זו נקראת פרשת "ויחי" אף שתחילתה פטירתו של יעקב וסופה פטירתו של יוסף. ר' יצחק כהנא (נפטר תר"ס) כתב שיש מסורת מהגר"א שבכל פרשה יש כלל ופרט וכלל¹. כאן הכלל הראשון הוא פטירת יעקב ואילו הכלל האחרון הוא פטירת יוסף. מהו הקשר המיוחד ביניהם? כתוב: "אֵלֶּה תְּלֻדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף" (בר' לז:ב), וכתוב זה רומז לכך שעיקר תולדות יעקב הוא יוסף. וכן כתוב: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רַחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לֶבֶן שְׁלֹחֲנִי וְאֶלְכָה" (בר' ל:כה). על פסוק זה כתב רש"י: "משנולד שטנו של עשו" ביקש יעקב ללכת. יוסף הוא שטנו של עשו, ככתוב: "וַהֲיֵיה בֵּית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהֵבֶה וּבֵית עֵשָׂו לְקֵשׁ וְדִלְקוּ בָהֶם וְאֶכְלוּם" (עוב' א:יח). בית יעקב הוא האש ואילו בית יוסף הוא הלהבה וההמשכיות של מאבקו של יעקב בעשו. מה פשר עניין זה?

שלוש פרשיות מאפיינות את חייו של יעקב. על דברי רבקה "עֲלִי קָלְתֶּךָ בְּנִי" (בר' כז:יג) אמר הגר"א: "עלי" ראשי תבות עשו, לבן, יוסף². המאבק עם לבן היה קשה, ככתוב: "אָרַמִּי אֶבֶד אָבִי" (דב' כו:ה), ואמרו חז"ל: "מלמד שביקש לבן לעקור את הכל"³. אלא שהיו אלו ייסורים זמניים של קיפוח פרנסתו (בר' לא:ז, וכן לא:מא), החלפת אשתו, (בר' כט:כה) ורצונו לפגוע ביעקב (בר' לא:ז, כט). כשהגיעו להר הגלעד הצליח יעקב להתגבר על לבן ולסיים פרשה זו.

בניגוד למאבק עם לבן, המאבק עם עשו הוא תמידי. חז"ל אמרו: "הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב" (ראו רש"י בר' לג:ד). ואכן, כשעשו מציע ללוותו (בר' לב:יב) יעקב עונה לו: "יַעֲבֹר־נָא אֲדֹנָי לִפְנֵי עַבְדּוֹ... עַד אֲשֶׁר־אֲבֹא אֶל־אֲדֹנָי שְׁעִירָה" (בר' לג:יד). והרי הלך לדרוכו, "אלא אימתי הוא בא אצלו, לעתיד לבוא הדא הוא דכתיב 'וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשֹׁפֵט אֶת־הָר עֵשָׂו' (עוב' א:כא)"⁴. המאבק עם עשו דומה למאבק עם שרו של עשו, עם שורשו. "וַיֹּאבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר" (בר' לב:כד), כלומר לכל אורך הגלות שנמשלה ללילה. איש זה, שבמקום אחר נאמר עליו שהיה מלאך: "וַיִּשָׁר אֶל־מְלָאָךְ" (הושע יב:ה), הוא גם סמל המאבק הזה: "הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נָאם ה' וְאֵהָב אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי" (מלאכי א:ב-ג). וכדברי המלאך: "וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יַאֲמֹר עוֹד שָׁמַךְ פִּי אִם־יִשְׂרָאֵל פִּי־שָׂרִית עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וְתוֹכֵל" (בר' לב:כט). יש מאבק מתמיד בין ישראל לאומות העולם במישור הרוחני והאידיאולוגי ("עם אלוקים") ובמישור המדיני ("ועם אנשים"), אבל יהיה סיום חיובי למאבק: "וְתוֹכֵל".

חז"ל אמרו: "אין קורין אבות אלא לשלושה"⁵. כלומר, אין זה נכון לומר כי אברהם הוא האב רק שלנו, שהרי הוא גם אביו של ישמעאל, וכמו כן יצחק היה אביו של עשו. רק יעקב הוא זה שנקרא שמו ישראל, שממנו יצאו כל שבטי ישראל, אבל האבות בתור שורשים לאומה הישראלית הם יחידה אחת.

* הרב ד"ר רפאל שוח"ט מרצה בבית הספר ללימודי יסוד ביהדות, אוניברסיטת בר-אילן.

1 תולדות יצחק, ניו יורק תשס"ג, עמ' רכג.

2 קול אליהו השלם, ירושלים תשל"ה, פרשת מקץ, עמ' יז.

3 הגדה של פסח. וראה מדרש ספרי על פרשת כי תבוא סימן שא, ד"ה "ואמרת".

4 בראשית רבא עח, יד.

5 ברכות טז ע"ב.

אברהם מבטא את האלמנט האוניברסלי; הוא "אב המון גוים" (בר' יז: ד) ומטרתו לקרב את העולם כולו לאמונה בא-ל אחד.⁶ בנין האומה הישראלית מתחיל מיעקב, כדברי חז"ל על הפסוק "אֱלֹהֵי יַעֲקֹב" (יש' ב: ג): "לא כאברהם שכתוב בו הר, ולא כיצחק שכתוב בו שדה, אלא כיעקב שקראו בית".⁷ הר פתוח לכולם אבל בית מיוחד למשפחה הדרה בו.

אברהם בהיותו "אב המון גוים" הוא השורש האמוני של כל האומות: "ויקרא שם בשם ה' אל עולם" (בר' כא: לג), והוא גם שורש שלנו. אבל הבנין הפרטיקולרי של האומה מתחיל באופן מעשי ביעקב, אם כי נרמז כבר ביצחק: "פִּי בְיִצְחָק יִקְרָא לְךָ זָרַע" (בר' כא: יב). יש כאן חמש מדרגות בבניין האומה: אברהם – האלמנט האוניברסאלי, יצחק – תחילת בנין האומה, יעקב – בונה האומה בפועל, יוסף – המאבק לאורך הגלות, ויהודה – המלכות והתיקון הסופי. יצחק הוא הנקודה הקודמת לראשית הופעת האומה. יעקב (ישראל) הוא עיקר הבית, ואילו יוסף הוא זה שנאבק על מקומו של ישראל מול האומות. על כך יש רמז יפה. שם הוי"ה, שהוא השם המפורש, מספרו בגימטריה 26. יצחק = 208 = 26×8 . יעקב = $26 \times 7 = 182$ ואילו יוסף = $26 \times 6 = 156$. יש כאן שלוש הופעות שונות של שם השם. הראשון הוא יצחק. ידוע מכתבי המהר"ל מפראג שמספר שבע בתנ"ך מסמל את הטבע, ומספר שמונה מסמל דבר שהוא מעל לטבע (כמו ברית מילה שמצוותה ביום השמיני שהוא שינוי בטבע. היא מסמלת את הברית עם הא-ל וגם את כל יתר 612 מצוות אשר יחד עמה בגימטריה-בריי"ת). יצחק היה הראשון שנימול ביום שמיני. לאחר העקידה הוא נשאר "עולה תמימה", מנותק מהעולם הזה, ועל כן היה צורך בעבד אברהם שיביא לו את אשתו. יצחק כמעט ואינו מדבר בספר בראשית. הוא כמעט ואינו יוזם דבר חדש; הוא חופר את אותן הבארות שחפר אברהם אביו וסתמום פלישתים, וקורא לאשתו בעת צרה "אחותו", כפי שעשה אביו. יעקב, המסומל במספר שבע, מבטא את ההופעה של שם ה' בטבע הכולל גם ימי חול וגם שבתות. על כן הוא נאבק עם לבן אבל יחד עם זאת הוא זוכה לברכות ארציות ושמימיות יחדיו, ככתוב: "הִקְלָ קוֹל יַעֲקֹב וְהִדִּים יָדָי עֶשָׂו" (בר' כז: כב).

כל ענייני יעקב רומזים למספר שבע שהוא שלמות הטבע: הוא קיבל את כל שבע הברכות מאביו (רש"י, 1X7); על-פי חז"ל הוא למד בבית המדרש של שם ועבר במשך ארבע עשרה שנה (2X7). הוא עבד שבע שנים בעד רחל (בר' כח: יח), וכאשר ניתנה לו לאה במקומה, הוא מילא את שבע ימי המשתה (בר' כט: כז) ועבד שבע שנים נוספות בעד רחל (בר' ל: ל). היו לו אמנם שנים עשר בנים ובת, אבל הבן השביעי שנולד לו היה גד (בר' ל: יא, וגד = 7). בסך הכול הוא עבד עשרים ואחת שנים בבית לבן (3X7) והוא ירד למצרים עם שבעים נפש (10X7). יש גם גילאים משמעותיים בחייו הקשורים למספר שבע. לפי רש"י, בגיל ששים ושלוש הוא קיבל את הברכות מאביו (9X7), בגיל תשעים ואחת הוא הוליד את יוסף (13X7) ובגיל מאה ארבעים ושבע (21X7) הוא נפטר (בר' מז: כח). המצריים התאבלו עליו 70 יום (בר' נ: ג).⁸ בעל הטורים מפרש את הפסוק "ויחי יעקב" ש "ויחי" = 34. בהיותו בגיל 130 אמר יעקב לפרעה שחייו היו "מעט ורעים", אבל 17 השנים האחרונות היו טובות. וגם 17 שנים הראשונות של יוסף לפני מכירתו היו שנים טובות. בסך הכול 34 שנים היו טובות וכולן קשורות לימי יוסף (7=4+3).

יוסף, ששמו שווה לשם הוי"ה שש פעמים כמו ששת ימי החול, מסמל את המאבק עם כוחות החולין. הוא שטנו של עשו והוא הנלחם לכל אורך הגלות על הישרדותם של ישראל בגולה. יוסף בגימטריה – "ציון" (156), כי עניינו להביא את העם לציון "וְהִעֲלֵתָם אֶת-עַצְמֹתַי מִזֶּה" (בר' נ: כה), וכמו כל בניה של רחל, עניינו "ראשית": ראשית המלוכה (שאל מבנימין מבניה של רחל), ראשית הקדושה (משכן שילה שהיה בחלקו של יוסף), וראשית הגאולה (משיח בן יוסף הנלחם מלחמות ישראל על הארץ ויקבץ נידחי ישראל).⁹ אז יושלם תפקידו, וכשיושלם תפקידו של יוסף יגיע זמן תפקידו של יהודה שממנו המלכות והתיקון הסופי של עם ישראל. על כן, אף שספר בראשית מסתיים בנקודה זו, חז"ל הוסיפו לנו את ההפטרה על פטירתו של דוד שהוא המשיח האחרון.

⁶ כדברי רש"י לבר' יב: ה: "אברהם מגייר את האנשים ושרי מגיירת הנשים".

⁷ פסחים פח ע"א.

⁸ אני מודה למר דניאל גולדשטיין על הערותיו בעניין זה.

⁹ ראו הראי"ה קוק, שמעות ראיה, ירושלים תשל"ג, פ' וישב, עמ' פג-פד.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף